П.М. **Леоненко**, д-р екон. наук, проф.

ВПЛИВ КАРДИНАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗРУШЕНЬ НА РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ ТА ВІДОБРАЖЕННЯ ЙОГО В ЕКОНОМІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Стаття присвячена дослідженню основних чинників впливу на розвиток сучасної економічної теорії та їх відбиттю в економічній літературі. Доведено, що кардинальні соціально-економічні зсуви (економічні кризи та їх наслідки, крах окремих економічних систем, трансформаційні процеси тощо) чинять вирішальний вплив на розвиток економічної теорії у сукупності її різних шкіл, течій і напрямів та рівнів дослідження (мікро-, мезо-, макро-, глобальному).

The article dedicated to researching the main factors influencing the development of modern economic theory and their reflection in the economic literature. Proved that the dramatic social and economic shifts (economic crises and their consequences, the crash of economic systems of individual countries, transformation process, etc.) exert a decisive influence on the development of economic theory in the aggregate of its various schools, currents and trends and research levels (micro, meso-, macro-, global).

Ключові слова: сучасна економічна теорія, основні напрями економічної теорії, мейн стрим, економікс, економічна роль держави, неокласична економічна теорія, кейнсіанська економічна теорія, зміна наукових парадигм, державний соціалізм, ринковий соціалізм, соціалістичне ринкове господарство, світова фінансово-економічна криза, криза економічної теорії, новий неокласичний синтез.

Keywords: modern economic theory, basic directions of economic theory, meynstrim, ekonomiks, economic role of the state, neoclassical economic theory, keynsianska economic theory, change of scientific paradigms, state socialism, market socialism, socialistic market economy, world finansovo-ekonomichna crisis,. crisis of economic theory, new neoclassical synthesis.

Сучасні дослідники у галузі економічної науки визначають такі основні шляхи та засоби її розвитку:

1) застосування нових методів дослідження (наприклад, теорія ігор, експерименти);

2) тенденції винятково внутрішнього розвитку (наприклад, розробка теорії недосконалої конкуренції);

3) відслідкування та розробка тих довгострокових проблем, що раніше не привертали увагу економістів-теоретиків (наприклад, нова економічна географія);

4) внутрі- та міждисциплінарне співробітництво (наприклад, поведінкова економічна теорія);

5) концентрація зусиль на нових економічних проблемах, що настійно потребують аналізу (наприклад, тих, що викликані Великою депресією і крахом радянського соціалізму) [4, 9-49; 5, 32-39; 13; 13, 39].

Хоч у наведеному (звичайно, далеко не повному) переліку важливих шляхів та засобів розвитку економічної науки розробка нових економічних проблем, що виникають під впливом кардинальних соціально-економічних зрушень в окремих країнах та у всьому світі; подана наприкінці списку, проте насправді вона відіграє, на наш погляд, вирішальну роль. В тій чи іншій формі це положення стало, по суті, аксіомою у сучасній економічній літературі. Професор університету Західної Англії Дж. Сломан прямо пов'язує полеміку між ученими-економістами та їх пропозиції щодо вирішення актуальних питань подолання значних недоліків у розвитку реальної ринкової економіки XX – початку XXI ст. із докорінними зрушеннями у її функціонуванні та еволюції. Вчений констатує, що коли світова економіка переживала різні зсуви у своєму розвиткові (масове безробіття у часи Великої депресії 1930-х рр., швидка інфляція у 1970-х, рецесії на початку 1980-х і 1990-х рр.), економісти прагнули їх проаналізувати та запропонувати вирішення. Між протилежними таборами економістів спалахували численні «битви», у ході яких кожний намагався запропонувати «правильний аналіз і кожний відстоював свої заходи щодо вирішення проблем, - заходи, діапазон яких простягався від радикального втручання держави в економічне життя до безумовної прихильності до принципу lassez faire. «Неможливо отримати скільки-небудь реальне уявлення про макроекономічну теорію без розуміння цього історичного контексту, - підкреслює Дж. Сломан. – Окрім всього іншого, це повинно допомогти зрозуміти реальні економічні проблеми та запропонувати шляхи їх практичного рішення, що створили багато із теорій» [10, 420].

Відзначимо принаймні три важливі положення. По-перше, такі визначення вже давно (з другої половини XX ст.) стали загальним місцем у західній економічній літературі, міцно ввійшли до підручників «Економікс». По-друге, їх поділяють не лише представники різних напрямів сучасної економічної теорії Заходу, але й ортодоксальні марксисти та неомарксисти. Про марксистський напрям в економічній теорії йдеться не тільки щодо сучасних умов, але й радянського періоду. До речі, для обох періодів це часто одні й ті ж учені економісти. По-третє, суттєві зміни в реальній економіці у процесі їх розвитку обумовлюють (поряд з іншими причинами) різноманіття нових проблем і нових теорій. Як правило, вони охоплюють всі рівні економічної теорії, насамперед макроекономіку, і всі її основні школи та напрями. З останнього положення випливають суттєві наслідки для загального становища сучасної економічної теорії: багатоманітність та фрагментарність концепцій, напрямів, шкіл; ускладнення їх класифікацій; труднощі та інші проблеми при вивченні теорій тощо.

Із великої кількості констатацій такого становища та висновків із нього наведено лише два промовисті приклади. «Як ясно показує навіть поверховий погляд на широкий спектр післявоєнних економічних теорії, сучасна теоретична економіка є дуже розгалуженою наукою, - підкреслює професор Г. Бортіс (Швейцарія). – Певна річ,

диверсифікація і спеціалізація потрібні, щоб поясними окремі історичні події чи поведінку індивідів та колективів у різних ситуаціях. Однак внаслідок цього кількість пояснень головних соціально-економічних явищ – таких як виробництво, вартість, розподіл, зайнятість, гроші – екстенсивно зростає: суттєві питання випускаються з ока, важливі підходи нехтуються» [2, 16-17]. Г. Бортіс доречно привертає невиправдано увагу до наслідків такого становища для практичної розробки питань економічної політики, тобто до нормативної складової економічної теорії. «Подібна інформаційна повінь, - пише учений, - далеко не обмежується академічною сферою: це є (частково як наслідок масштабу наукових знань) серйозна проблема для економістів-практиків, зокрема політиків, що вишукують концептуальні засоби для пояснення економічних явищ та підготовки рішень» [2, 17].

Не менш промовисту характеристику наслідків, що випливають із розгалуженості та великого різноманіття сучасних економічних теорій, дають відомі американські вчені-економісти професори П. Самуельсон та В. Нордхаус. «Одна з основних перешкод до розуміння сучасної економічної теорії – це яскрава палітра ідей нових макроекономічних шкіл, що суперечать між собою, - констатують вони. – Викладачі нерідко дивуються, як цей предмет можуть зрозуміти студенти, якщо самі спеціалісти з макроекономіки неспроможні домовитися один з одним» [9, 32]. П. Самуельсон та В. Нордхаус висловлюють стандартну оцінку вченими цієї проблеми: «Незважаючи на те, що багато-дехто виражає занепокоєння подібною ситуацією у сучасній макроекономіці, - пишуть вони, - на наш погляд, таке становище – ознака здоров'я. Нам уявляється, що живі дискусії все ж таки краще показної однодушності» [9, 32].

Вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти досить чітко виокремлюють різні ключові соціально-економічні зрушення у розвитку національних та світової економік, описують їх вплив на розвиток сучасної економічної теорії в її позитивній та нормативній складових.

Отже, відбувається тісне переплетіння проблем «провалів» реальної ринкової економіки, кардинальних зрушень у її функціонуванні та розвитку і значних змін в економічній теорії. Все це знаходить своє відображення як в академічній економічній літературі, так і у вузівських підручниках та навчальних посібниках з економіки.

Стандартна схема розгляду цього питання у сучасних підручниках з «Економікс» така. Після зясування сутності, складових, найголовніших проблем та специфіки макроекономіки підкреслюється, що класичний і кейнсіанський підхід становлять собою дві основні інтелектуальні традиції в макроекономіці. Після розгляду суті та основних відмінностей між цими підходами розглядається еволюція класичної та кейнсіанської теорії під вирішальним впливом кардинальних соціально-економічних зрушень у розвитку економіки. У зв'язку з тим, що Велика депресія привела до підриву довіри багатьох економістів до класичної теорії, у макроекономічній теорії та політиці з часів Другої світової війни і майже до 1970-х рр. домінував кейнсіанський підхід. Під впливом кейнсіанської теорії більшість економістів прийшло до переконання щодо корисності та необхідності приведення макроекономічної політики, забезпечення

урядом економічного зростання, відсутності інфляції та економічних криз. Успіхи у розвитку ринкової економіки під впливом кейнсіанської економічної політики привели до уявлень про вирішення головних проблем економіки.

Насправді у 1970-х рр. країни з розвинутою економікою, насамперед США, зіштовхнулися одночасно з високим безробіттям, і високою інфляцією. Таке явище отримало назву стагфляції (стагнація плюс інфляція). Внаслідок цього довіра економістів й політиків до традиційного кейнсіанського підходу ослабла. Аналогічне явище, але щодо класичної та неокласичної теорії, спостерігалося під час світової економічної кризи 1929-1933 рр. Окрім того, кейнсіанське допущення про відсутність автоматичного пристосування чи повільного коректування заробітної плати й цін, і внаслідок цього перебування ринків тривалий період у рівноважному стані в умовах неповної зайнятості, піддавалося критиці як таке, що не має достатнього теоретичного обґрунтування. Водночас розвиток економічної теорії призвів до підвищення їх привабливості. «Модернізація класичної теорії на початку 1970 рр., - констатують професори Е. Абель та Б. Бернанке (нині – глава Федеральної резервної системи США), - викликала велике піднесення у середовищі дослідників, що займаються макроекономікою, хоч класична макроекономіка й не досягла тих позицій, які зайняла кейнсіанська теорія у повоєнний період» [1, 44].

Нарешті (і це нині головне) наводиться судження про теперішнє становище та перспективи розвитку економічної теорії. Як зазначають Е. Абель та Б. Бернанке, за останні двадцять п’ять років прихильники обох зазначених вище підходів досить інтенсивно займались їх переробкою з метою усунення виявлених слабких місць. Економісти, що дотримуються неокласичної теорії, використовують її при поясненні ділових циклів і безробіття. Кейнсіанці значну увагу приділили теоретичному обґрунтуванню повільного пристосування заробітної плати і цін до змін економічної ситуації, а тому теперішня кейнсіанська модель може пояснити стагфляцію. У теперішній час передові дослідники використовують обидва підходи, налагоджуючи взаємозв’язки між ними і переймаючи їх кращі сторони, що сприяє розвитку економічної теорії [1, 45].

Отже, значною мірою у навчальних посібниках та підручниках «Економікс» правильно «схоплені» основні віхи у розвитку сучасної економічної теорії, її шкіл та напрямів під впливом значних соціально-економічних зрушень. Однак зробимо деякі суттєві застереження. По-перше, як правило, увага зосереджена на значних змінах лише у розвитку національної економіки, насамперед США. Переважна більшість інших кардинальних змін не береться до уваги. Між тим вони також відіграють важливу роль у розвитку економік та чинять значний вплив на еволюцію та розвиток економічної теорії. По-друге, на перший план висунуті два підходи – неокласичний у різних варіантах та кейнсіанський, також у різних його версіях. По суті, ігноруються такі важливі напрями сучасної економічної науки, як традиційний інституціоналізм та неоінституціоналізм, неомарксизма та ін. По-третє, не розглядаються взаємовпливи у розвитку економічних теорій, інших, ніж неокласична та кейнсіанська. По-четверте,

відношення теоретиків і практиків до економічної ролі та функцій держави з 30-х рр. XX ст. стало одним із основних критеріїв розрізнення та класифікації економічних теорій, шкіл і напрямів.

Підкреслимо, що в результаті світової економічної кризи 1929-1933 рр. відбулося становлення макроекономіки як самостійного розділу економічної науки, важливої складової сучасної економічної теорії. Розвал державного соціалізму в СРСР та інших країнах Європи і Азії наприкінці 80-х – початку 90-х рр. XX ст. породив перехідну (транзитивну) економіку та системну (трансформаційну) кризу. Відтак виникла нагальна потреба дослідження величезної кількості нових актуальних питань, яких раніше взагалі не існувало. Окрім того, поряд з традиційними сферами порівняльного аналізу економічних систем виникла значна кількість нових, породжених якраз кардинальними змінами в соціально-економічній реальності 90-х рр. минулого століття [4, 50-59]. Відсталість та специфічність становища й розвитку країн Південно-Східної Європи, а також країн колишнього колоніального та напівколоніального світу стимулювали теоретичний розвиток їх проблем. Існування СРСР з його особливою неринковою економічною системою, проте з використанням елементів товарного виробництва й обміну, розповсюдження у світі державного соціалізму та його привабливість сприяли з'явленню принципово нових розділів економічної науки – економічної радянології та економічної компаративістики (порівняльного аналізу економічних систем). Їх об'єктом стало активне вивчення (насамперед у США, Великій Британії, ФРН) радянської (ширше - соціалістичної) економіки у період між закінченням Другої світової війни та розпадом СРСР і світової соціалістичної системи.

В галузі економічної теорії під впливом кардинальних зрушень у розвитку реальної економіки капіталізму і соціалізму відбувалися взаємопов'язані процеси. З одного боку, у нових розділах економічної науки в ході розгляду нових об'єктів дослідження використовувались основні положення західної економічної теорії, насамперед неокласичної. Водночас аналіз нових явищ, що раніше не існували і не вивчались у економічній теорії мейнстриму (основній течії), сприяв її розвитку. З другого боку, розвиток радянської економічної науки (особливо теорії довгих хвиль, лінійного програмування, міжгалузевого балансу, моделей економічного зростання, первісного соціалістичного нагромадження та ін.) впливав на дослідження у сфері позитивної і нормативної економічної теорії Заходу. Безумовно, існував також значний вплив, (хоч і не вирішальний, бо останній обумовлювався внутрішніми процесами розвитку) економічної політики державного соціалізму на економічну політику розвинутих капіталістичних країн (у галузі освіти, охорони здоров'я, праці, розвитку космічних досліджень, економічного планування та ін.).

Незважаючи на драматичні зміни у мисленні переважної більшості колишніх радянських економістів, помилково було б стверджувати про винятково однобічний вплив економічної теорії та практики країн Заходу на новітні трансформаційні процеси та погляди учених-економістів у постсоціалістичних країнах. Власне до такого твердження підштовхує величезна література на теми Вашингтонського консенсусу,

«шокової» та «градуалістичної» терапії, соціально-економічних наслідків кардинальних перетворень та ін. Насправді у ній, по-перше, значно перебільшена негативна роль економічних радників МВФ та інших міжнародних організацій у процесах переходу від планової до ринкової економіки (або, за іншою термінологією, від командно-адміністративної до ринкової економіки), по-друге, і це головне, ігнорується зворотній вплив трансформаційних процесів на розвиток сучасної економіки та економічної теорії Заходу.

Між тим такий вплив вже ґрунтовно досліджено у праці відомого ученого професора Ю.Я. Ольсевича [7]. Привернемо увагу лише до одного вкрай важливого аспекту дослідження – аналізу змін у предметі сучасної економічної теорії. Вчений підкреслює, що післявоєнні економічні трансформації на Заході, а особливо господарські реформи на Сході, підтвердили необхідність розширення предмета економічної теорії шляхом включення в нього ресурсів і цілей. Але ці трансформації, на думку Ю.Я. Ольсевича, показали залежність вибору способів використання обмежених ресурсів для досягнення визначених цілей у кожний даний відрізок часу також від неформальних і формальних норм і правил (інститутів), успадкованих від минулого. Тому «динамічна економічна теорія (теорія розвитку) має справу не з «трикутником», а з «прямокутником» взаємопов'язаних сторін господарської системи: розвиваються ресурси - успадковані інститути – цілі, що змінюються, – вибір «способів». До того ж трансформації другої половини XX ст., а особливо реформи в КНР і Росії, показали, що економічні системи та економічна теорія - продукт не «чистої логіки», а історії - історії «ресурсів», історії «інститутів», історії «цілей» і, в цьому ряду, історії «логічних виборів». Методом же економічної теорії є комбінація історичного і логічного підходів [7, 290].

Ряд сучасних відомих дослідників (М. Блауг, І. Інглегарт, Г. Манків та ін.) наголошують на тому, що для розуміння зміни парадигм, неминучості наукових революцій важливе значення має врахування, поряд з іншими чинниками, специфіки відносин у науковому співтоваристві. Лише об’єктивних тестів недостатньо, щоб наукова парадигма була негайно відкинута, вважає професор Р. Інглегарт (США). З накопиченням спостережень домінуюча доктрина все частіше піддається сумніву, проте нова парадигма, як правило, отримує визнання у результаті зміни одного покоління учених іншим поколінням, а не завдяки зміні поглядів старших представників наукового співтовариства, що буває досить рідко [3, 270].

Швидке становлення соціалістичного ринкового господарства в Китаї та В’єтнамі, офіційно проголошеного перспективною метою будівництво нового суспільства під проводом комуністичної партії, породило нові питання в сфері економічної теорії та практики, спроби розв’язання яких викликали до життя економічну синологію. У свою чергу розвал колишньої соціалістичної системи, ядром якої була економіка державного соціалізму, обумовив значні зміни у галузі теоретичних досліджень так званого ринкового соціалізму, конвергенції економічних систем, порівняльних економічних систем тощо.

В складній та розгалуженій структурі сучасної економічної думки, як і раніше, особливу її гілку продовжують представляти концепції так званого ринкового (конкурентного, кооперативного, самоуправлінського тощо) соціалізму. Література з питань ринкового соціалізму багата і різноманітна. В ній можна виокремити оригінальні праці (А. Бергсона, А. Ноува, Д. Лавуа, Я. Корнаї, Л. Бальцеровича та ін.), в яких підводяться підсумки так званої дискусії про соціалізм 20-50-х рр. ХХ ст., а також аналізуються дослідження у галузі ринкового соціалізму (збірне поняття) 60-90-х рр. ХХ – першого десятиліття ХХІ ст. У цій галузі наукових досліджень під впливом насамперед реальних змін у капіталістичній і соціалістичній економіці також відбуваються значні зміни: здійснюється критична переоцінка попередніх досліджень соціалістичної економіки та використаного у них теоретичного інструментарію; аналізуються різні типи соціалізму, їх теоретичні та практичні наслідки; переосмислюються попередні висновки щодо дискусій про економічний розрахунок і так зване «математичне рішення»; розкриваються перспективи розвитку економічної науки з позицій неоавстрійської, або праксеологічної, школи сучасної економічної теорії тощо. З одного боку, під впливом краху соціалістичної системи та поворотом до «дикого» капіталізму популярність ідей ринкового соціалізму та надій на його практичне втілення різко знизилась. Водночас, з другого боку, успішний розвиток економіки Китаю та В'єтнаму плекає надії прибічників ринкового соціалізму на його теоретичне відродження та успішне втілення в життя.

Відомий вчений В. Білоцерківський, один із палких прибічників само управлінського, кооперативного (ринкового) соціалізму, описує власну еволюцію поглядів на можливості здійснення ринкового соціалізму в 90-х рр. ХХ ст. таким чином. Перед зміною соціально-економічного ладу в колишніх соціалістичних країнах він думав та шукав, як можна (і чи можна взагалі) створити життєздатний лад, що опирається на групову, кооперативну власність та самоуправління трудових колективів. У тому числі і це найтрудніше й найважливіше: який можна (і чи можливо) сконструювати для цього ладу механізм розширеного відтворення, що не допускає капіталістичного переродження кооперативів, а значить, і створення монополій та придушення ринкової конкуренції? Проте таку постановку питання В. Білоцерківський називає великою помилкою, яку він повністю усвідомив після серпня 1991 р., коли побачив, що радянська інтелігенція та пострадянське суспільство все ж таки залишили при владі партійно-державну номенклатуру. Алогічність такого розвитку полягала у тому, що здавалося цілком очевидним, що ця номенклатура у всій масі настільки аморальна, тупа, жорстка, брехлива, що з нею і під її керівництвом неможливо створити нічого хорошого.

Окрім постановки питання про ринковий соціалізм та еволюцію поглядів на нього тут маємо також думки про необхідність антиноменклатурної революції у пострадянських країнах для успішного розвитку самоуправлінських трудових колективів. Постає також питання про осмислення чергового переродження колишньої

радянської номенклатури, у тому числі нинішньої формально комуністичної, в олігархічну, кланову, компрадорську.

Новітнє бачення ходу та наслідків дискусії про соціалізм під кутом зору врахування досвіду функціонування радянської економіки надав професор Амстердамського університету М. Еллман [14, 51-53]. На його думку, що протилежна традиційній, центральне місце в дискусії було відведене радянському досвіду та урокам, які необхідно з нього витягнути. Дискусія суттєво вплинула на економіку мейнстриму сприяла тому, що вивчення соціалізму було визнане важливим теоретичним внеском в економіку мейнстриму. Це повинно було стимулювати австрійську критику теорії загальної рівноваги. Після Другої світової війни у межах економічної думки замість уявлень Й.А. Шумпетера про розвиток економіки капіталізму (її «саморуйнування» внаслідок успіхів) широке розповсюдження отримала теорія загальної рівноваги із заданою технологією, населенням та перевагами, з максимізуючою поведінкою, досконалою конкуренцією, повноцінною та досконалою інформацією й відсутністю невизначеності. Проте теоретичні роздуми у зв'язку з дискусією між Ф. Хайєком, Л. Мізесом і О. Ланге, на думку М. Еллмана, підірвали значення теорії загальної рівноваги та уроків для економічної політики, що здобуті з цієї теорії.

Традиційна загальноприйнята повоєнна точка зору щодо підсумків дискусії зводилась до того, що прихильники ринкового соціалізму перемогли, раціональний економічний розрахунок при соціалізмі був теоретично і практично можливий, а противники ринкового соціалізму замість попередньої концепції логічної (теоретичної) та практичності нездійсненності соціалізму) висунули на перший план концепції практичної нездійсненності соціалізму. Однак наприкінці XX ст. широко розповсюдилось судження про те, що дискусія 20-50-х рр. продемонструвала не ефективність та бажаність ринкового соціалізму, не чисто практичні проблеми його здійснення, а неспроможність теоретичних рамок, що їх використав О. Ланге та інші прибічники ринкового (конкурентного) соціалізму [14, 52].

Як зауважує професор Б. Коулдвелл, значною мірою саме у зв'язку з критикою соціалізму Ф. Хайєк «відмовився від ідей «завідомо відомих» даних та досконалої конкуренції і замінив їх поняттям динамічного ринкового процесу, при якому суперництво учасників сприяє постійному породженню та виявленню нового знання» [14, 52]. Подібний розвиток ідей австрійської школи важливий і теоретично, й емпірично. У теоретичному відношенні він дав можливість усвідомити, що теорія загальної рівноваги може виявитися помилкою за умови сприйняття її як описової теорії реально існуючих капіталістичних економік, і шкідливою за умови здобуття з неї висновків щодо економічної політики, без врахування жорстких умов, за яких вони діють у межах моделі. У емпіричному плані при поясненні економічного зростання розвиток ідей австрійської школи викликав інтерес до інших факторів, крім конкуренції й цінового механізму (залежність від траєкторії розвитку, технічний прогрес, політична система, географія й демографія) [14, 52-53].

Сучасні прихильники досліджень у галузі ринкового соціалізму підкреслюють їх важливе теоретичне і прикладне значення. Знаменита дискусія 20-50-х рр. ХХ ст. про так званий економічний розрахунок при соціалізмі, розробка моделей ринкового соціалізму не стали надбанням винятково історії економічної думки. Вони продовжують залишатися важливою віхою на шляху розвитку сучасної економічної теорії, а тому вивчення їх необхідні будь-якому освіченому економісту, незалежно від сфери діяльності та належності до напряму економічної думки. Навпаки, конкретне прикладне значення досліджень у галузі ринкового соціалізму представники мейнстриму (основної течії) вбачають у виробленні імунітету проти пошуку вирішень поточних проблем трансформації у напрямку розширення державного втручання в економіку та життя громадян [11, 11-12].

У дослідженні розвитку сучасної економічної теорії важливе значення має розкриття актуального питання про еволюцію поглядів учених на концепції, досягнення, проблеми і перспективи ринкової трансформації протягом перших 20 років її здійснення у постсоціалістичних країнах. У цій сфері відбувається двоєдиний процес: з одного боку, пошук теоретичних концепцій ринкової трансформації та дослідження її практичного здійснення у найрізноманітніших аспектах, а з другого - розкриття впливу власне трансформаційних процесів на стан та розвиток економічної науки у постсоціалістичних країнах.

У галузі економічної теорії головні підходи до вирішення теоретичних питань ринкової трансформації набувають своєї специфіки. З одного боку, немало західних економістів та учених постсоціалістичних країн переконані, що економічна теорія мейнстриму, головним чином нова класична економія, теорія реального циклу кон'юнктури , нове кейнсіанство, теорія ендогенного зростання, можуть бути досить корисними при з'ясуванні питань функціонування і розвитку колишніх соціалістичних економік як у 90-х рр. ХХ ст., так і у майбутньому. Але навіть економісти, які не згодні з економічними теоріями головної течії, також дійшли висновку про те, що у конкурентних до цієї течії теоріях, наприклад, різних версіях (варіантах) посткейнсіанства, теорій нерівноваги, теорій розвитку тощо, можна знайти інструментарій до пояснення проблем функціонування і розвитку постсоціалістичної економіки у 90-х рр. і за їх межами.

З другого боку, представники традиційного інституціоналізму та неоінституціоналізму з позицій цих важливих напрямів сучасної економічної теорії продовжують пошуки теорії ринкової трансформації, враховуючи, що трансформація – це явно дуже радикальна зміна не лише економічних, а й неекономічних інститутів. Ці пошуки найчастіше переплетені з новітнім переосмисленням теорії конвергенції (сходження, зближення) економічних систем, або їх окремих елементів, практики та наслідків здійснення ринкової трансформації у пострадянських країнах. Внаслідок радикальної трансформації відбувся клановo-олігархічний вихід із соціалізму. Тому необхідне повернення до перетворень у напрямку формування симбіозу капіталізму з соціалізмом, виникнення змішаного суспільства. При цьому постіндустріальне

суспільство та його економіка розглядаються як новий лад, що поєднує позитивні риси капіталізму і соціалізму.

На думку польського дослідника А. Ноги, загальне становище в сфері теоретичних пошуків трансформації уявляється таким. «Усвідомлення, що економічна теорія головної течії або економічні теорії поза нею не можуть задовільно пояснити, а тим більше запропонувати способи трансформації систем постсоціалістичних економік чи звичайних високо розвинутих економік, дуже спонукає до пошуку спеціальної теорії трансформації» [15, 312].

Осмислення наслідків та впливів нинішньої світової фінансово-економічної кризи у галузі економічної науки – тривалий і дискусійний процес. Професор О.Г. Худокормов (МДУ) напередодні кризи на основі аналізу розвитку західної економічної теорії в останню третину XX ст. зробив висновок про неможливість дати однозначну відповідь на питання, чи існує її криза. «Наш загальний вердикт такий: криза західної економічної теорії дозріла, але ще не настала. Для дійсного розгортання кризи не вистачає ряду найважливіших передумов – і в галузі власне теорії (розробка комплексної та переконливої альтернативи сучасному мейнстриму), і у сфері реального життя» [13, 397]. Стрімкий розвиток подій у 2008 р. і подальше розгортання світової економічної кризи змусили вченого повернутися до цього висновку з метою певного його перегляду.

Сформульована теза про «передкризу» західної економічної теорії залишається правильною, вважає О.Г. Худокормов. Проте між динамічним економічним розвитком і кризовими потрясіннями теорії існує багато перехідних становищ. На думку вченого, після подій 2008 р. західна економічна теорія пройде ще декілька ступенів від перед кризи до кризи [13, 398].

Такий підхід можна вважати поміркованим, урівноваженим і, на мій погляд, досить реалістичним. Водночас в сучасній українській та російській економічній літературі превалюють не досить науково обґрунтовані, емоційно забарвлені погляди про кризу економічної теорії, принаймні її неокласичного мейнстриму.

Автори одного з новітніх підручників «Економікс» професори Е. Абель та Б. Бернанке правильно констатують, що макроекономіка наповнена суперечностями, багато з яких випливають із відмінностей між класичними і кейнсіанськими концепціями (у різноманітності їх старих, нових і новітніх модифікацій). Останнє зауваження, на наш погляд, має принципове значення, оскільки логічно передбачає розгляд цих модифікацій. Інша справа, які з них будуть відібрані для аналізу авторами підручників «Економікс».

Вчені претендують на збалансованість підходу та розгляду концепцій зазначених вище напрямів сучасної економічної теорії. Специфіка їх теоретико-методологічних позицій така. По-перше, вчені приділяють більшу увагу проблемам довгострокового періоду, в якому розходження між класичними і кейнсіанськими концепціями менш суттєві. По-друге, розгляд класичного і кейнсіанського аналізу короткострокових флуктуацій здійснюється з єдиних позицій. Це дає можливість

показати принципові відмінності представників двох підходів – класичного і кейнсіанського – до аналізу питань макроекономіки, зокрема у частині допущень про швидкість коректування цін та зарплати. По-третє, вчені претендують на новий неокласичний синтез (не плутати з відомим неокласичним або кейнсіансько-неокласичним синтезом).

Загальне і особливе в новому неокласичному синтезі відображено в таблиці 1, складеній нами на основі аналізу новітньої економічної літератури.

Таблиця 1. Відображення суперечностей в традиційних моделях та пропоновані засоби їх розв'язання у новому неокласичному синтезі

Автори трактовок питань синтезу	Основні сфери (пункти) розходжень в поглядах економістів і проблеми обговорень	Ключові положення синтезу	Критичні оцінки синтезу
1	2	3	4
Макконнелл К.Р. – заслужений професор економіки Університету штата Небраска, Брю С.Л. – професор економіки Тихоокеанського лютеранського університету (США)	1. З'ясування причин нестабільності економічної системи. 2. Питання саморегулювання/регулювання системи. 3. Принципи керівництва для уряду при виборі економічної політики (правила чи дії згідно обставин) [6, 389].	«Гроші мають значення», а зростання грошової маси може призвести до хронічної інфляції з високими темпами росту. Визнання важливості ролі очікувань економічних агентів для дослідження економічних цілей уряду. Визнання необхідності проведення урядом цілеспрямованої політики інтенсифікації економічного зростання [6, 389].	З ряду позицій знайдені компромісні рішення. Розвиток макроекономіки відбувається шляхом оновлення і подолання виникаючих перешкод [6, 389].
Самуельсон П.Е. – професор економіки Массачусетського технологічного інституту (США) Нордхаус В.Д. – професор економіки	Нова класична макроекономічна теорія не знайшла широкої підтримки у нових кейнсіанців. Розходження між прибічниками двох шкіл нагадують давній спір між Дж.М. Кейнсом і представниками класичної школи. Головні галузі полеміки: довгострокове економічне зростання; обсяг виробництва і зайнятість у короткостроковому періоді; зв'язок між безробіттям та інфляцією [9, 1262].	Поєднання підходу нових класиків до очікувань з неокейнсіанським поглядом на ринки товарів і праці. Використання передумов про негнучкість заробітної плати і цін на ринках праці та товарів. Ціни і кількості на фінансових ринках аукціонного типу швидко пристосовуються до наслідків економічних потрясінь та змін очікувань. Очікування на аукціонних ринках носять адаптивний (перспективний) характер [9, 1259].	Різні економічні школи відрізняються відношенням до невеликого числа проблем, зокрема, до визначення сукупного попиту, гнучкості цін, очікувань споживачів і прийняття рішень. Можлива поява у майбутньому нової теорії, що допоможе вирішити актуальні проблеми змішаної ринкової економіки [9, 1234].

1	2	3	4
Сломан Дж. – професор економіки Університету Західної Англії	1.Ступінь гнучкості заробітної плати та цін. 2.Ступінь гнучкості сукупної пропозиції. 3.Роль очікувань [10, 421-439].	В короткостроковому періоді зміни сукупного попиту чинять прямий вплив на обсяг виробництва та зайнятості, а в довгостроковому періоді не спостерігається жодного ефекту чи принаймні менш виражений ефект. Значно більший вплив на ціни. Між безробіттям та інфляцією у довгостроковому періоді не існує простого зворотного співвідношення. Очікування мають важливі наслідки для економіки. Надмірне зростання грошової маси приводить до інфляції. Для забезпечення швидкого економічного зростання уряд повинен проводити ефективну політику стимулювання пропозиції, оскільки зміни останньої є основним чинником довгострокового зростання [10 , 442-443].	Відсутність консенсусу в галузі макроекономіки, проте сфери незгоди скоротилися [10, 443].
Осадча І.М. – д.е.н., головний науковий співробітник Інституту світової економіки та міжнародних відносин РАН	Роль ринкового механізму і вільного ціноутворення як основних інструментів регулювання капіталістичної економіки. Проблеми адаптивних і раціональних очікувань реального економічного циклу, безробіття та інфляція [8, 6-8].	Зближення неокласичної і нової кейнсіанської теорії на основі таких двох протилежних процесів: 1.Аналіз економічних циклів, безробіття та інфляції у теоріях нових класиків. 2.Дослідження проблем ринкового ціноутворення новими кейнсіанцями [8, 9].	Новий синтез в макроеконо-мічній теорії ще далекий від свого втілення [8, 9].

1	2	3	4
Фаджіоло Д. – доцент Школи фундаментальних досліджень св. Анни (Піза, Італія) Ровентіні А. – доцент Університету Верони (Італія)	Правила економічної політики. Крива Філліпса. Адаптивні і раціональні очікування [12, 25-30].	Канонічна модель в межах нового неокласичного синтезу – модель реального ділового циклу динамічної стохастичної загальної рівноваги з монополістичною конкуренцією, номінальними недосконалостями і правилами монетарної політики. Представлена трьома рівняннями: рівняння IS (інвестиції-заощадження) з врахуванням очікувань, нова кейнсіанська крива Філліпса і правило монетарної політики [12, 27].	Моделі нового неокласичного синтезу мають ряд суттєвих проблем, пов'язаних з їх внутрішньою суперечливістю, співвідношенням з реальними даними, реалістичністю передумов. Постановка під сумнів дієвості аналізу політики у межах даних моделей [12, 33]

Зауважимо, що, по-перше, поняття «модель» і «теорія» тут розглядаються як по суті тотожні, і по-друге, до традиційних (або попередніх) моделей нами віднесені не лише модель неокласичного (кейнсіансько-неокласичного) синтезу, але й теорії нових класиків та нових кейнсіанців, хоч вони і вважаються новітніми у сучасній економічній літературі. Проте у даному випадку йдеться про їх порівняння з новим неокласичним синтезом, як перспективною моделлю, що перебуває на стадії свого становлення.

Спеціалісти з макроекономіки об'єднуються нині на базі деякого числа великих методологічних орієнтирів. Необхідність пошуку чітко виражених мікроекономічних основ, вимога тісного зв'язку між емпіричною і теоретичною роботою, а також усвідомлення того, що дисципліна, яка нас цікавить, може опиратися у цьому на вже накопичені знання – все це, без сумніву, визнається величезною більшістю макроекономістів. Сказане не виключає існування важливих відмінностей у думках щодо конкретних проблем і ще більш глибоких розходжень у поглядах на придатність та ефективність тих чи інших шляхів дослідження.

Література:

1. Абель Э. Макроэкономика. 5-е изд. Пер. с англ. / Э. Абель, Б. Бернанке. – М.: СПб.: К., Питер, 2008. – 768 с.
2. Бортіс Г. Інституції, поведінка та економічна теорія. Внесок до класико-кейнсіанської політичної економії. Пер. з англ. / Г. Бортіс. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 560 с.

3. Инглегарт Р. Модернизация и постмодернизация // Новая постиндустриальная волна на Западе . Антология / Под ред. В.Л. Иноземцева. – М.: Academia, 1999. – С. 270.
4. Леоненко П.М. Сучасні економічні системи: Навч. посіб. / П.М. Леоненко, О.І. Черепніна. – К.: Знання, 2006. – 429 с.
5. Леоненко П.М. Внутрідисциплінарний та міждисциплінарний синтези у новітніх економічних дослідженнях / П.М. Леоненко, О.І. Черепніна // Формування ринкової економіки. Методологічні проблеми економічної науки. Збірник наук. Праці. – К.: КНЕУ, 2009. – С. 32-39
6. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. Пер. с 14-го англ.изд. – М.: ИНФРА- М, 2003. – XXVI, 972 с.
7. Ольсевич Ю.Я. Влияние хозяйственных реформ в КНР и России на экономическую науку Запада. / Ю.Я. Ольсевич. - М., ТЕИС, 2007. – С. 290.
8. Осадчая И. Эволюция современной макроэкономической теории// Мировая экономика и международные отношения.- 2008. - №2. – С.3-13.
9. Самуэльсон П., Нордхаус Д. Экономика. Пер. с англ. 18-е изд. – СПб.: Питер, 2008. – 1360 с.
10. Сломан Дж. Экономикс. Экспресс-курс. 5-е изд. Пер. с англ. / Дж. Сломан, М. Сатклиффо. – СПб.: Питер, 2007. – 607 с.
11. Уэрта де Сото Х. Социализм, экономический расчет и предпринимательская функция / Х. Уэрта де Сото; пер. с англ. – М., Челябинск: ИРИСЭН, Социум, 2008. – 368 с.
12. Фаджиоло Д., Ровентини А. О научном статусе экономической политики: повесть об альтернативных парадигмах. – Вопросы экономики. – 2009. - №6. – с.24-47.
13. Худокормов А.Г. Экономическая теория: Новейшие течения Запада: учеб. пособие / А.Г. Худокормов. – М.: ТЕИС, 2009. – 416 с.
14. Эллман М. О вкладе исследовательских работ по советской экономике в экономическую теорию мейнстрима / Эллман М. // Вопросы экономики. – 2010. - № 3. – С. 39-55.
15. Noga A. W kierunku teorii kosztow transformacij / A. Noga // 20 lat transformacji. Osiagniecia, problemy, perspektywy: pod red. naukowa G.W. Kolodko, J. Tomkiewicz. – Warszama, WAP, 2009. – S. 312.